

Спотар-Аяр Г. Ю.,

*orcid.org/0000-0002-2861-6339*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри тюркології

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підлипний Я. С.,

orcid.org/0000-0003-0425-1299

магістр філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДВОКОМПОНЕНТНІ АНАЛІТИЧНІ ДІЄСЛОВА-КОМПАРАТИВЕМИ БЕЗ МАРКЕРІВ ПОРІВНЯННЯ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу двовербальних конструкцій, які реалізують модальність удавання у сучасній турецькій мові. Встановлено, що експліцитні засоби реалізації семантики компаративності досліджені в тюркології на достатньому рівні, натомість імпліцитні залишились поза увагою. У дослідженні проаналізовано структуру та специфіку функціонування двовербальних конструкцій, які у своєму складі не мають показника порівняння, проте імпліцитно виражають значення порівняння як одного із компонентів модальності удавання. Такі форми означають дію, що виглядає як нереалізована, хоча насправді на момент мовлення вона вже відбулась, або виконавець якої вдає, що він її не виконував. Досліджувані дієслівні форми перебувають на периферії функціонально-семантичного поля компаративності в турецькій мові за такими ознаками: відсутність граматичного показника, частотність вживання. У ході дослідження ми виділили та проаналізували шість типів конструкції, які реалізують значення модальності удавання, та встановили, що вони утворюються шляхом поєднання субстантивованого дієприкметника на *-miş* або *-maz* у поєднанні з частково граматикалізованим та десемантизованим допоміжним дієсловом *durmak* (стояти), *görünmek* (виглядати), *gelmek* (приходити), *vurmak* (бити). Також визначено, що конструкції мають різну частотність функціонування у сучасній турецькій мові, характерні розмовному стилю мови, деякі інваріанти форм вважаються такими, що не відповідають граматичним нормам сучасної турецької мови, але, незважаючи на це, досить часто вживаються у тому числі у публіцистичних текстах. У результаті дослідження ми встановили, що за допомогою досліджених дієслівних форм реалізується така стилістична функція порівняння, як створення переконливого образу.

Ключові слова: функціонально-семантична категорія порівняння, функціонально-семантичне поле порівняння, турецька мова, афікс, компаративність, імпліцитне порівняння.

Постановка проблеми. Лінгвістичні дослідження ХХ століття характеризуються варіативністю підходів до аналізу різних мовних категорій, що у свою чергу у деяких випадках ускладнює процес систематизації знань про способи лінгвального моделювання категорій, інвентаризації засобів вираження та аналізу специфіки їхнього функціонування. Рішення полягає в тому, щоб

визнати, що категорії є особливими для кожної мови та описати їх у межах цієї мови. [1, с. 667–668] Категорія компаративності є однією з фундаментальних й універсальних мовних категорій, проте кожна окрема мова має специфічні, властиві тільки їй, способи її лінгвального моделювання.

Сам термін «компаративність» позначає різні типи та випадки вживання порівняння, проте розуміється значно ширше, ніж термін «порівняння», адже він часто вживається в досить вузькому сенсі, зокрема, вживається по відношенню до граматично виражених ступенів порівняння прикметників і прислівників або порівняльних зворотів [2, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні та українські мовознавці завжди виявляли інтерес до проблеми лінгвістичної природи порівняння, серед них Б.Ф. Боудл, Г. Буша, П. Коллінз, Д. Гентнер, О. Джесперсен, Г. Ліч, С. Ромейн. В українській тюркології категорії порівняння присвячені праці С.В. Сорокіна, який досліджує дієприслівники порівняння й посилання, дієприслівники міри й ступеня (*-diği gibi*, *-diği kadar*, *-cesine*, *-diğince göre*, *-diği üzere*, *-diği kadarıyla*, *-diğince*, *-diğince*) [3, с. 245], Гванцеладзе А.М., яка висловлює думку, що саме ступені порівняння формують ядро функціонально-семантичного поля компаративності тюркських мов [4, с. 24], Спотар-Аяр Г.Ю. та Підлипний Я.С., які аналізують порівняння як вид комунікативної стратегії [5]. У турецьких лінгвістичних студіях порівняння досліджували У. Озюню та Б. Чинар [6], праця останнього присвячена порівнянню (*tesbih/benzetme*) як особливому виду літературного мистецтва.

Актуальність цього дослідження обумовлена тим, що до цього часу основна увага учених тюркологів приділялась засобам реалізації порівняння, які входять до ядра ФСП, натомість деякі засоби, що перебувають на периферії поля лишались поза увагою, відтак відчувається необхідність їхньої інвентаризації, аналізу специфіки функціонування.

Предметом нашого дослідження виступають двоконпонентні дієслівні конструкції, що реалізують модальність удавання як один із засобів імпліцитного вираження порівняння, а **об'єктом** – засоби реалізації категорії компаративності периферії ФСП компаративності у сучасній турецькій мові. У ході аналізу конструкцій ми ставимо собі за **мету** проаналізувати їхню будову, семантичні компоненти та встановити специфіку функціонування форм.

Виклад основного матеріалу. Традиційно вважають, що порівняння – первинне явище, яке є наслідком розподілу предметів за різними категоріями, натомість компаративність – вторинне, яке охоплює різні типи порівнянь, виступає як результат оцінки позамовної суті зі сторони суб'єкта мовлення. У сучасній турецькій мові активно функціонує ціла парадигма засобів моделювання порівняння із формально вираженими маркерами, проте поряд із ними вживаються такі, в яких формальний показник відсутній, а семантика порівняння випливає з контексту.

У пропонованій науковій розвідці ми аналізуємо предикативні словосполучення, які реалізують модальність вдавання як один із способів реалізації імпліцитної компаративності. Ми розглядаємо форми, які позначають дію, що виглядає як нереалізована, хоча насправді вона відбулась, або виконавець якої вдає, що він її не виконував. У сучасній турецькій мові такі значення реалізують двокомпонентні вербальні форми, утворені поєднанням основного дієслова з формантом негачії або результативності та допоміжного дієслова *durmak* (стояти), *görünmek* (виглядати), *gelmek* (приходити), *vurmak* (бити) [7, с. 238–239]:

1. Форма на *-mamış görünmek, durmak*, яка вживається у значенні «вдавати, наче щось не сталось». Форма утворюється шляхом поєднання перфектного дієприкметника у заперечній формі з частково граматикувальними дієсловами *görünmek* (виглядати) та *durmak* (стояти, виглядати): *Talât Bey, son zamanlarda sıklaşan dalgınlıklardan birine tutulmuştu yine, gümüş tabağı dolduran kartvizitleri gözden geçiriyor, Güzin hakkında sorduğu suali unutmuş, Bülent'in cevabını duymamış görünüyordu* [8, с. 193] – *Талат-бей знову впав у глибокі роздуми, як часто з ним траплялось останнім часом: він знову переглядає візитні картки, які були в срібній тарілці, забув запитання про Гузін, яке сам і поставив, і вдавав, наче не почув відповіді Булента. На нашу думку, така конструкція утворилась внаслідок граматикувальності лексеми *gibi* (як), яка інколи вживається у цій формі, а у деяких випадках функціонує у вигляді неоформленого формального показника. Післяйменник *gibi* як засіб передачі компаративності зі значенням подібності здатен відтворювати реальну та ірреальну подібність. [9, с. 26] Крім того, семантика порівняння моделюється за допомогою допоміжних дієслів які у тому числі виражають значення «виглядати наче».*

2. Форма на *-mamıştan gelmek*, яка позначає «вдавати, наче щось не відбулось». Конструкція утворена шляхом поєднання результативного дієприкметника з показником негачії: *Sözünü düşündü, hiçbir şey söylemeden kalktı, merdiveni inerken İspiro arkasında Rumca söylemediği küfür bırakmıyordu, onları da duymamıştan geldi.* [10, с. 279] – *Він подумав про те, що говорив, підвіся, нічого не сказавши, і, спускаючись сходами, Іспіро ляє його усіма грецькими лайливими словами, а той вдає, наче нічого не чув. На нашу думку, семантика порівняння в цій конструкції сформована за рахунок полісемантичності допоміжного дієслова *gelmek*, яке у тому числі позначає «виходити з того, що», «походити з», «вникати з» [11].*

3. Форма на *-mamışktan gelmek*, яка є синонімічною до форми *-mamıştan gelmek*, має схожу будову, проте дієприкметник в її складі містить афікс *-lık*, який вживається для ще більшого абстрактного узагальнюючого значення ознаки вдавання: *Yoksa o son olaydan sonra beni tanımamışktan mı geliyorsun?* [12, с. 129] – *Чи після цієї останньої події ти збираєшся робити вигляд, наче мене не знаєш?* Таким чином, досліджений емпіричний матеріал дозволяє нам говорити про суб'єктивність порівняння в таких

конструкціях, та підтверджує те, що основною метою порівняння є вираження сприйняття, а не поняття [5, с. 96].

4. Форма на *-mazlığa vurmak*, утворена шляхом додавання дієприкметника диспозитивного аспекту (*-maz*) та допоміжного дієслова *vurmak* (бити, вбивати) із афіксом є найчастіше вживаною серед усіх словосполучень, що виражають модальність вдавання, проте відомий турецький вчений-граматист Х. Едіскун вважає цю форму разом із формою на *-(ma)mazlıktan gelmek* такими, що порушують граматичні правила турецької мови [7, с. 238–239]. Найчастіше такий тип конструкції вживається в розмовному стилі мови або у публіцистичних текстах: *Üçüncü seferinde ise kendisini oradan uzaklaştırdı ve duymazlığa vurdu.* [13, с. 127] – *На третій раз він уже вийшов з кімнати та зробив вигляд, що не почув.* Слід зазначити, що допоміжне дієслово *vurmak* є найбільш десемантизованим серед інших допоміжних дієслів конструкції модальності вдавання.

5. Форма на *-(ma)mazlıktan gelmek* означає «вдавати, що дія не відбулась». Деякі мовознавці стверджують, що вживання конструкції у вигляді *görmemezlikten gelmek* є помилковим через те, що у такому інваріанті поряд поєднуються два афікси, які реалізують негачію. Відтак, у лексемі *görmemezlikten* є афікс негачії *-me*, у наступній позиції перебуває афікс *-mez*, який партиципний афікс, який теж реалізує семантику. Таким чином, на думку деяких мовознавців та редакторів, правильними є форми *görmemezlikten gelmek, duymazlıktan gelmek* [14]. Хоча слід зазначити, що форма із подвійною негачією часто вживається навіть у літературних творах, піснях тощо:

Bir gün karşılaşırsak ayrıldığımız yerde.

eller gibi davranıp görmemezlikten gelme.

Çevirme hiç yüzünü korkma sen gözlerimden

Eller gibi davranıp görmemezlikten gelme [15].

Якщо ми колись зустрінемося у тому місці, де розстались, Не поведь себе наче незнайомиць, не роби вигляд, що не побачив мене

He відвертай обличчя, не бійся поглянути мені в очі,

He поведь себе наче незнайомиць, не роби вигляд, що не побачив мене

6. Форма на *-(ma)mazlığa gelmek* реалізує модальність вдавання, що також має ознаки компаративності. Першим компонентом у такому сполученні є прикметник теперішньо-майбутнього часу в подвійній негативній формі (іноді в неподвійній), до якого додається афікс давального або висхідного відмінку та одна з форм дієслова *gel-* (*geliyordu, geldi, gelmişti, gelerek* і т.д.) [16, с. 121]: *Programın adını sordu, anlamadı, tekrar ettiler, yine anlamadı, belki de anlamamazlığa geldi* [17]. – *Запитав назву програми, йому повторили, він знову не зрозумів, можливо і вдає, що не зрозумів.*

Розглянуті нами конструкції реалізують цікавий семантичний комплекс. Формант, який реалізує значення негачії, перебуває в основному дієслові, натомість допоміжне дієслово є частково граматикувальним майже повністю десемантизованим. Специфікою таких конструкцій є те, що крім прихованого порівняння вони реалізують імпліцитну негачію щодо всього повідомлюваного. Незважаючи на те, що ані негачія, а ні порівняння безпосередньо не змодельовані лінгвістичними засобами, сама конструкція означає дію, яка точно відбулась, при цьому вдається, наче вона не здійснилась: *söylediklerimi duymazlığa vurdu* – *ти зробив вигляд, наче не почув мене (але почув).*

Висновки. Таким чином, категорія порівняння в турецькій мові має широкий спектр засобів лінгвального моделювання, які характеризують об'єкти та їх якості. На нашу думку, за допомогою проаналізованих мовних засобів реалізується імпліцитне порівняння, яке реалізується за рахунок граматичних форм перших компонентів та семантичних компонентів частково граматикизованих та неповністю десемантизованих допоміжних дієслів. На нашу думку, очевидним є ознаки процесу граматикизації в конструкціях (фіксація компонентів по відношенню одне до одного), початок формування єдиної аналітичної конструкції та семантична нерозривність компонентів. У ході дослідження встановлено, що конструкції мають різну частотність функціонування у сучасній турецькій мові, характерні розмовному стилю мови, деякі інваріанти форм вважаються такими, що не відповідають граматичним нормам сучасної турецької мови, але, незважаючи на це, досить часто вживаються у тому числі у публіцистичних текстах. Опрацьований матеріал дозволяє нам говорити про те, що за допомогою цих двокомпонентних аналітичних дієслівних форм реалізується стилістична функція порівняння «створення переконливого образу».

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у здійсненні компаративного аналізу засобів реалізації модальності удавання в різних тюркських мовах, що на нашу думку дозволить зробити висновок про процес граматикизації допоміжних дієслів конструкції та утворення єдиної спільної семантики конструкції.

Література:

1. Haspelmath M. Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies / Martin Haspelmath. *Language*, 2010, v. 86, 663–687 p.
2. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность. СПб.: Наука, 1996. 245 с.
3. Сорокін С. В. Турецька й українська мови в системі координат «Вид – Час – Модальність»: монографія. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2009. 323 с.
4. Гванцеладзе А. М. Теоретичні засади дослідження функціонально-семантичного поля компаративності в турецькій мові. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 11. Т. 2. Ужгород, 2019. С. 19–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-2.3>.
5. Спотар-Аяр Г. Ю., Підлипний Я. С. Порівняння як вид комунікативної стратегії в публіцистичних текстах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Одеса, Міжнародний гуманітарний університет*, 2019. Вип. 39. Т. 2 С. 94–98. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.39.2.24>
6. Çınar B. Tesbih (benzetme) sanatına dilbilimsel bir yaklaşım. *Modern Türklük araştırmaları dergisi*. Cilt 5, Sayı 1, 2008. S. 12-142
7. Ediskun H. Temel dilbilgisi. Remzi Kitabevi, 1985. 407 s.
8. Erol S. Dineyi parazi. Kubbealti Publishing, 2001. 333 s.
9. Гванцеладзе А. М. Теоретичні засади дослідження функціонально-семантичного поля компаративності в турецькій мові. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 11. Т. 2. Ужгород, 2019. С. 19–26.

- DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-2.3>.
10. Ulunay R. C. Sayılı fırtınalar Akbaba-Aydabir Yayınevi, 1955. 384 s.
 11. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Güncel Türkçe Sözlük. URL: <https://sozluk.gov.tr/>
 12. Banurky. Cinayetçi Kız, Banurky. 2022. 253 s.
 13. ‘Attâr F. al-D. Evliya tezkireleri Kabalcı Yayınevi, 2007. 783 s.
 15. Yanlış kullanımlarımız. (yazan Aykut Karagüzel) URL: <https://www.bolugundem.com/makale/12000543/aykut-karaguzel/yanlis-kullanimlarimiz> (дата звернення 14.09.2022)
 16. Türk Müziği Şarkılar Notalar Türk Sanat Müziği Türk Halk Müziği. URL: <https://sarkilarnotalar.blogspot.com/2011/10/bir-gun-karsilasirsak-ayrildigimiz.html> (дата звернення 14.09.2022)
 17. Михайлов М. С. Исследования по грамматике турецкого языка: Перифрастические формы турецкого глагола / М. С. Михайлов. М.: Наука, 1965. 131 с.
 18. Usta'ya saygı. URL: <https://www.navigamagazin.com/Home/Oku?url=ustaya-saygi> (дата звернення 14.09.2022)

Spotar-Ayar G., Pidlypny Ya. Two-component analytical verb-comparativemes without comparative markers in Turkish language

Summary. Two-verbal constructions which implement the modality of pretending in the modern Turkish language are analyzed in the article. It was established that the explicit means of implementing the semantics of comparison have been sufficiently researched in Turkology, while the implicit ones have been neglected. The study examines the structure and specifics of the functioning of two-verbal constructions, which do not include a comparison indicator, but implicitly express the meaning of comparison as one of the components of the modality of pretending. Such constructions show the action that appears to be unimplemented, although in fact at the time of speaking it has already taken place, or the performer of which pretends that he did not perform it. The studied verb forms stay on the periphery of the functional-semantic field of comparison in the Turkish language according to the following characteristics: lack of grammatical indicator, frequency of use. During the research, we identified and analyzed six types of constructions which implement the meaning of the modality of pretending, and established that they are formed by combining a substantivized participle on -mış or -maz with a partially grammaticalized and desemanticized auxiliary verb durmak (to stand), görünmek (to look), gelmek (to come), vurmak (to strike). It is also stated that the constructions have different functioning frequency in the modern Turkish language; are characteristic of the colloquial style of the language; some invariants of the forms are considered to be non-compliant with the grammatical norms of the modern Turkish language, but, despite this, are used quite often, including in journalistic texts. As a result of the research, we established that by means of the studied verb forms such a stylistic function of comparison as the creation of a convincing image is implemented.

Key words: functional-semantic category of comparison, functional-semantic field of comparison, Turkish language, affix, comparison, implicit comparison.